

Ligia Livadă-Cadeschi, *De la milă la filantropie. Instituții de asistare a săracilor din Țara Românească și Moldova în secolul al XVIII-lea, București, Editura Nemira, 2001, 256 p.*

Săracul a constituit o temă istoriografică nefrecventată de istoricii români. Doar Gheorghe Ghibănescu, Nicolae Iorga, Constantin Giurescu, Valeria Costăchel, Paul Cernovodeanu sau Nicolae Vătămanu au abordat, ocazional o problemă altminteri pasionantă prin ea însăși, dar și prin conotațiile sociale, morale și culturale. Explicațiile ar putea rezida în preocuparea pentru “marea istorie” politică și militară, pentru aspectele economice și diplomatice de anvergură, pentru teme sau momente privilegiate ale istoriei românilor, pentru aspectele controversate, conflictuale și susceptibile a genera polemici ale acestui trecut. Altfel spus, preeminența unei vocații militante a istoriografiei române, care a neglijat analiza istoriei “mici”, cea “a oamenilor”. Lipsa nu numai interesul, dar și instrumentarul teoretic, conceptual și metodologic pentru asemenea angajamente. Această “nouă” scriere istorică, axată pe acea “social history” britanică, cu adânci conexiuni în istoria mentalităților și în aceea a vieții private, s-a dezvoltat în ultimul timp și în România, în încercarea de a recupera decalajele față de cercetarea istorică mondială.

Motivația principală a insuficienței studiilor consacrate sărăciei constă însă în insuficiența surselor documentare și în opacitatea lor “asupra realităților sociale ale trecutului” (p. 14). Utilizând preponderent documente ale cancelariilor princiare din Țara Românească și Moldova, alături de alte tipuri de documente și de sugestiile dinspre bibliografia occidentală privind istoria săracilor și a ideilor pe care societatea le-a construit și vehiculat despre ei, autoarea realizează un solid, bine argumentat și dens studiu științific, acoperind, astfel, o carență a literaturii istorice românești. Cunoscută specialiștilor prin valoroase și incitante studii și articole publicate în reviste prestigioase, toate subsumate domeniului istoriei sociale, cercetătoarea Ligia Livadă-Cadeschi – care este și cadru didactic universitar – abordează problema sărăciei din perspectiva inițiativelor și instituțiilor de asistență socială, privilegiind o perspectivă diacronică asupra fenomenului. Titlul în sine este edificator pentru mutațiile survenite în epoca fanariotă în ipostazierea gestului caritabil, în evoluția de la mila creștinească spontană la instituționalizarea filantropiei, la inițiativa domniei. Este și parcursul pe care îl urmează lucrarea de față.

Primul capitol, *Săracul. O temă istoriografică* (pp. 5-18), indică motivațiile

apropierii de o asemenea temă, prezintă o sumară bibliografie europeană a săracului și precizează dificultățile abordării problematicii în spațiul românesc extracarpatic, în epoca fanariotă. Descoperind “din întâmplare” această temă istoriografică, autoarea a simțit nevoia “de a identifica, descrie și explica măcar o parte din complicata evoluție istorică” a sărăciei, sarcina devenind nu doar “o tentație, ci o provocare reală” (pp. 5-6). Provocare, în condițiile abordării unei teme prea puțin cercetate și a limitelor documentelor. De aceea, autoarea afirmă, cu modestie, că obiectivul pe care și l-a propus a fost “identificarea și analizarea problemelor puse în mod explicit de prezența săracilor în lumea românească a începuturilor epocii moderne” (p. 16).

Precizările conceptuale și introducerea istoriografică edifică asupra subsumării sărăciei unei categorii mai largi, anume a marginalității, în științele sociale din centrul și vestul Europei. Conceptul de marginalitate, preluat din sociologie, a fost utilizat de istorici pentru a descrie fenomene și tipuri determinate de excluderea, manifestă sau implicită, dintr-o societate structurată pe anumite norme și valori. Autoarea prezintă tipologii ale marginalității stabilite de doi mari istorici: Jacques Le Goff și Bronislaw Geremek. Istoria marginalilor a inclus ca o coordonată distinctă preocuparea pentru categoria săracilor și pentru sărăcie. Inițial, în lumea medievală, săracul nu era privit ca un marginal, ci, dimpotrivă, prin asociere cu simbolurile religioase promovate de Biserica Catolică, prețuit și respectat. El devine un marginal atunci când “începe să fie resimțit ca o existență periculoasă”, adică “odată debordat «pragul de toleranță la mizerie»”, prin creșterea numărului de săraci pe care societatea îi suportă fără represiune și convulsii interioare (pp. 10-12). Din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, precumpănesc atitudinile negative față de mizerie și de sărăcie. Iar odată cu secolul al XVI-lea, emergența “politicii sociale moderne” angrenează două principii noi: centralizarea asistenței acordate săracilor și interzicerea cerșitului, reflexe nu doar ale unor mentalități influențate de etica muncii, ci și ale întăririi instituțiilor statului modern¹.

Mai stăruim asupra acestui capitol introductiv pentru a releva câteva particularități românești. Săracul nu e perceput ca un marginal sau un exclus, ci e privit prin prisma simbolisticii creștine și valorizat ca atare. Abia în secolul al XIX-lea, perspectiva se modifică, sub impactul creșterii explozive a numărului de săraci și sărăciți (pp. 15, 94-95). Poziția puterii și a societății față de acest fenomen se evidențiază prin apariția asistenței sociale, definită ca “totalitatea gesturilor

---

¹ Vezi și Cătălin Avramescu, *Critica cerșetoriei și geneza statului modern*, în “Idei în dialog”, anul II, nr. 3(6), martie 2005, pp. 11-14.

caritabile și filantropice care, indiferent din ce rațiuni sau de la cine pleacă, au ca rezultat un ajutor material oferit săracilor” (p. 16). Iar atunci când se referă la această categorie socială, autoarea îi are în vedere atât pe săracii “clasici”, cât și declasații rezultați prin sărăcire flagrantă (mai ales boieri).

O frescă a societății românești din epoca analizată, prin reconstituirea aspectelor politice, social-economice, dar și de mentalitate, urmărește să redea contextul în care au survenit mutațiile în privința fenomenelor atașate sărăciei, de la sfârșitul secolului al XVII-lea până la Regulamentele Organice. este conținutul celui de-al doilea capitol al cărții, cel mai amplu dintre toate, anume *Societatea românească la începutul timpurilor moderne* (pp. 19-76). Ni se relevă “o lume asediată” “prin acumularea unei înfinități, aproape, de conjuncturi defavorabile care, dacă nu produc încă schimbări de structură fundamentale și vizibile, sunt responsabile, în schimb, pentru o incontestabilă alterare a evoluției tuturor palierele sociale” (p. 41). Aceasta explică incidența creșterii sărăciei, devenită, în societatea românească, “endemică”. Aserțiunile concludive merită a fi reținute: “[...] Încercările de a găsi diverse remedii sărăciei, funcție de nivelul social la care aceasta se manifestă, nu lipsesc, dar ele sunt timide și nu pot produce rezultate spectaculoase. În plus, asistarea relativ organizată a sărăciei este în mod esențial un fapt de viață urbană și prin urmare, lipsit de impact social eficace într-o lume prin excelență rurală ...” (p. 69).

Un instructiv demers de semantică istorică este întreprins în următorul capitol: *O istorie a cuvântului sărac. Anchetă terminologică* (pp. 77-98). Abordarea interdisciplinară și precizările terminologice facilitează înțelegerea incidenței fenomenului sărăciei și a imaginii sale în societatea din epoca fanariotă. Totodată, sunt surprinse, prin intermediul vocabularului, mutațiile survenite în atitudinea față de categoriile defavorizate, chiar în condițiile ambiguității unor termeni și a greutății determinării, cu precizie, a sensului cuvintelor utilizate și a conținutului social pe care îl implică. Termeni ca “sărac”, cu toate derivatele sale, “pauper”, “mișel”, “calic”, “cerșetor”, “om fără căpătâi”, “haimana” etc. indică o varietate terminologică ce subîntinde o diversitate socială, dar, în aceeași măsură, exprimă o utilizare a cuvintelor în funcție de limba folosită în redactarea actelor de cancelarie ce-i vizau pe acești oropsiți ai destinului, așadar o instrumentalizare politică a lor. La nivelul vocabularului social, săracul se individualizează treptat, desemnându-l pe individul marcat de propria sărăcie, invaliditate, boală. Dacă până în pragul secolului al XIX-lea, termenii utilizați în legătură cu sărăcia nu au o coloratură peiorativă, ulterior vor precumpăni conotațiile negative ale limbajului cu privire la săraci (pp. 94-95).

Gradul cel mai înalt de conceptualizare, dar și erudiția, forțată de sondarea literaturii teologice sau laice privitoare la caritate și filantropie, a legislației și practicii juridice cu privire la săraci, în Bizanț, Occident și Țările Române, implicând un util demers comparativ și o perspectivă diacronică menită a releva evoluția atitudinilor și a concepțiilor despre sărăcie, se întâlnește în capitolul IV, *Biserica, Prințul, Individul. Trei ipostaze ale gestului caritabil* (pp. 99-137). Incursiunea e de natură să edifice aspecte interesante, în relație cu natura, semnificația, implicațiile și ipostazierea gestului caritabil în societatea românească din pragul modernității. Mila, subordonată unor imperative de ordin religios a irigat țesutul social românesc, motivând, într-o măsură apreciabilă, gesturile caritabile din Principate. Odată cu pătrunderea ideilor iluministe, determinările filantropice, exprimând grija și dragostea pentru ființa umană, pentru umanitate, s-au împletit cu nevoia de întărire a controlului politic, ajungându-se la conștientizarea obligației pe care o are autoritatea publică de a se ocupa de asistența socială. Dar particularitatea spațiului românesc derivă din motivația fundamental religioasă a discursului care a însoțit operele de binefacere ale principilor fanarioți, sentimentele și argumentele civice aflându-se, mereu, într-un plan secund.

Următorul capitol este descriptiv, menit a ilustra gravitatea sărăciei și a pericolelor adiacente, dar și adaptarea săracilor la condițiile dure de trai. Intitulat *Breslele de calici. Cerșetorii și vagabonzii* (pp. 138-166) și beneficiind de cercetări anterioare (Gheorghe Ghibănescu, Nicolae Iorga), analizează situația săracilor concentrați la periferiile orașelor și organizați în “bresle ale calicilor”, cu rol social și de asanare a spațiului public, conduse de un staroste și aflate sub tutela Bisericii (p. 139). Organizarea lor se circumscrie eforturilor autorităților de a controla fenomenul, mai cu seamă odată cu proliferarea sărăciei și creșterea îngrijorătoare a numărului de calici, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea. Deveniți un pericol social și sanitar, atrag preocuparea domnului, care încearcă, prin diferite căi, menținerea echilibrului social, dar și atitudinea suspicioasă a societății, care continuă să-i trateze cu milă și bunăvoință doar pe invalizi și bolnavii care nu pot munci și care așteaptă, cu umilință, pomana.

Pentru săracii bolnavi sunt amenajate, din grija domniei, care le administrează cu ajutorul unor epitropi numiți, primele spitale. Situate în incinta unor mănăstiri, de cele mai multe ori, din veniturile cărora se și întrețin, spitalele pentru săraci se aseamănă unor comunități religioase, în relație cu imaginea creștină asupra sărăciei (p. 167). Dar, deși răspunzând unor comandamente de ordin religios, spitalele pentru săracii bolnavi reflectă preocupările domniei pentru

sănătatea publică. S-au înființat spitale mănăstirești la Colțea, Sf. Pantelimon sau Dudești, în București, la Sf. Spiridon, în Iași. O excepție interesantă este “casa săracilor” Filantropia, spital apărut, în 1813, la inițiativa vel logofătului Grigore Băleanu și a doctorului săracilor, Constantin Caracaș, din rațiuni esențialmente medicale, nu spirituale (p. 180). Autoarea analizează toate aceste aspecte în capitolul *Spitalele pentru săraci bolnavi. Preocupări ale domniei legate de sănătatea publică* (pp. 167-187).

Următorul capitol, Deosebite fețe știute. *Scăpătatul. Ajutoare bănești oferite de Vistierie și de Cutia Milelor* (pp. 188-206) analizează preocupările domniei, de natură financiară îndeosebi, pentru boierii scăpătați.

Preocupările legate exclusiv de soarta copiilor orfani și a celor săraci fac obiectul capitolului al VIII-lea, *Copii săraci, copii orfani. Instrucția școlară gratuită, tutela și orfanotrofia* (pp. 207-223). Plasate într-o logică creștină, sunt justificate de fragilitatea existenței copiilor. Pentru creșterea și educarea copiilor sărmani, domnii fanarioți luminați, ca Alexandru Ipsilanti stabilesc bazele unor școli domnești, care concentrau preocupările de natură religioasă, politică și de asistență socială ale autorităților celor mai înalte ale statului. Preocupărilor de asistență socială le răspunde și inițiativa înființării unei Orfanotrofii, instituție a tutelei, vizându-i pe copiii părăsiți. O atenție specială este acordată orfanilor de condiție boierească, plasați sub supravegherea Epitropiei Obștirilor și cu asistența financiară asigurată de la Cutia Milelor. “Între milă, filantropie sau pur și simplu eficacitatea guvernării, preocupările domnilor pentru copiii orfani și săraci par a se înscrie în aceeași strategie a menținerii echilibrului social și a prezervării liniștii publice [...]” (p. 220).

În *Încheiere* (pp. 224-242), sunt prezentate, succint, inițiative referitoare la săraci în occidentul european (Franța și Anglia), dar și în spațiul Europei Centrale, cu intenția mărturisită, de a identifica locul “în care s-ar putea situa principii fanarioți pe harta sensibilităților sociale ale timpului” (p. 224). În loc de concluzii, autoarea a preferat să dedice ultimele rânduri ale cărții posterității așezămintelor și mentalităților caritabil-filantropice analizate.

O *Bibliografie* bine structurată și beneficiind de ultimele contribuții pe plan european încheie, cu real folos, o carte care se evidențiază prin calitatea intrinsecă prin conținut, dar și aceea grafică, de excepție. Se remarcă, fără greutate, farmecul scriiturii, stilul sobru, științific, concis, chiar lapidar, pe alocuri, armonizându-se cu o știință a dozării, cu o stăpânire a desfășurării narrative indiscutabile. Cursivitatea și eleganța scrisului cuceresc și dau cărții un plus de valoare. O lucrare originală, bine gândită și bine scrisă, defrișând într-un domeniu care, în ciuda fascinației sale,

a fost ocolit până acum. Un motiv în plus, aşadar, pentru ca această contribuție să se înscrie ca un titlu de referință în bibliografia temei.

Poate datorită condiției de pionierat în istoriografia românească, unele limite sunt inerente. Am menționa o anume discontinuitate între capitole, care au o autonomie proprie, putându-se constitui în studii de sine stătătoare. De asemenea, asumarea unei perspective antropologice ar fi putut suplini lacunele documentare, înfățișând nu doar inițiativele instituționale de asistență a săracilor, pe o bază documentară, ci și imaginea săracului în societatea românească de la începutul modernității. S-ar fi putut realiza, în felul acesta, și o perspectivă asupra sărăciei din lumea satelor, unde predomină, de altfel, depășindu-se restrângerea analizei sărăciei numai pentru lumea orașelor. O ultimă observație e necesar a fi menționată: deși, încă din titlu, perspectiva este extinsă asupra ambelor țări românești extracarpatice, în fapt analiza este focalizată pe Țara Românească.

Dar aceste observații sau altele nu diminuează farmecul unei cărți, care se citește cu reală plăcere. Lectorul are bucuria intelectuală de a parcurge un studiu bine documentat și creionat metodologic. Rigoarea conceptuală și orizontul istoriografic al cărții sunt evidente. Elementele analitice și cele descriptive se completează fericit, conturând un convingător tablou al sărăciei în Țările Române. Tema, incitantă și relativ nouă în istoriografia românească, asigură, pe lângă elementele menționate deja, premisa necesară unei lecturi agreabile și utile.

Dinu Balan

**Monahia Elena Simionovici, *Sfânta Mănăstire Voroneț. Icoanele Altarului*,
<Suceava>, Editura Mușatinii, 2007, 117 p. cu reproduceri color**

În anul 2004, monahia Elena Simionovici publica primul volum închinat icoanelor Sfintei Mănăstiri Voroneț (*Sfânta Mănăstire Voroneț. Icoane*, Editura Thausib – Sibiu, 2004, 207 p. cu reproduceri color), izvorât din interesul și întrebările turiștilor, căci autoarea este maică muzeograf în această binecuvântată mănăstire. Primele icoane alese spre prezentare (acum scoase la lumină de munca migăloasă și responsabilă a celor mai buni restauratori ai țării) împodobesc fațadele bisericii, pereții din interior și iconostasul: Icoanele Mântuitorului nostru Iisus Hristos, Icoanele Maicii Domnului, Icoana Înălțării Sfintei Cruci, Icoanele Sfinților din mănăstire. Comentariile ce privesc simbolurile cuprinse, sensul reprezentărilor, prezența și starea de spirit a anumitor personaje, multiplele semnificații teologice